

AFRİKA İNSAN VE HALKLARIN HAKLARI ŞARTI'NA EK AFRİKA'DA ENGELLİLERİN HAKLARINA İLİŞKİN PROTOKOL*

(Çeviri)

(Çev.) Arş. Gör. Kadircan Berkay Çakıralp**

Başlangıç

Afrika Birliği Üye Devletlerinin Devlet ve Hükûmet Başkanları:

27 Haziran 1981 tarihli Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın 66. maddesinin, gerektiğinde özel protokol veya anlaşmaların Afrika Şartı hükümlerini tamamlayabileceğini öngördüğünü **dikkate alarak**;

Ayrıca, 27 Haziran 1981 tarihli Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın 18(4) maddesinin, engelli kişilerin fiziksel veya manevi ihtiyaçlarına uygun olarak özel koruma önlemleri alma hakkına sahip olacaklarını öngördüğünü **dikkate alarak**;

Afrika Birliği'nin 11 Temmuz 2000 tarihli Kurucu Anlaşması'nın demokratik ilkelere, insan haklarına, hukukun üstünlüğüne ve iyi yönetime saygıyı Afrika Birliği'nin düzgün işleyişi için temel ilkeler olarak tanımladığını **kaydederek**;

Afrika Birliği'nin ve kurumlarının yanı sıra Afrika Şartı'na Taraf Devletlerin engellilerin haklarının geliştirilmesi için çeşitli çabalar gösterdiğini **kabul ederek**;

27 Haziran 1981 tarihli Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın 60 ve 61. maddelerinin bölgesel ve uluslararası insan hakları belgelerini ve insan ve halkların haklarına ilişkin uluslararası normlarla tutarlı Afrika uygulamalarını, Afrika Şartı'nın uygulanması ve yorumlanmasında önemli referans noktaları olarak tanıdığını **kaydederek**;

* Bu çeviri 13.08.2025 tarihinde Editörlüğümüze ulaşmış olup, 02.09.2025 tarihinde Editörlük incelemesi neticesinde kabul edilmiştir.

Yazar tarafından çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

** Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı. (E-posta: kadircanberkay.cakiralp@omu.edu.tr), ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-3778-1652>.

Ayrıca insan hakları ve temel özgürlüklerin evrensel, bölünmez, birbirine bağlı ve birbiriyle ilişkili olduğunu ve her bireyin haklarının 10 Aralık 1948 tarihli Evrensel İnsan Hakları Bildirisi, 16 Aralık 1966 tarihli Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ve 16 Aralık 1966 tarihli Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi de dahil olmak üzere uluslararası insan hakları belgelerinde tanındığını **kaydederek;**

Engelli kişilerin haklarının 13 Aralık 2006 tarihli Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme’de teyit edildiğini **hatırlatarak;**

Ayrıca, 11 Temmuz 1990 tarihli Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Şartı, 11 Temmuz 2003 tarihli Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı’na ek Afrika’da Kadınların Haklarına İlişkin Protokol, 2 Temmuz 2006 tarihli Afrika Gençlik Şartı, 30 Ocak 2007 tarihli Afrika Demokrasi, Seçimler ve Yönetişim Şartı ve 23 Ekim 2009 tarihli Afrika’da Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilerin Korunması ve Yardımına İlişkin Afrika Birliği Sözleşmesi de dahil olmak üzere çeşitli Afrika Birliği insan hakları belgelerinin engelli kişilerin haklarına ilişkin hükümler içerdiğini **hatırlatarak;**

Ayrıca, 8 Mayıs 2003 tarihli Kigali İnsan Hakları Bildirisi’nin “Taraflar Devletleri yaşlıların ve engellilerin haklarının korunmasına ilişkin bir Protokol geliştirmeye çağırır” 20. paragrafını **dikkate alarak;**

Yürütme Konseyi’nin 21-25 Ocak 2013 tarihleri arasında Etiyopya’nın başkenti Addis Ababa’da düzenlenen Yirmi İkinci Olağan Oturumunda aldığı 750 (XXII) sayılı Kararla, Afrika Şartı’na Ek Engellilerin Haklarına İlişkin Protokol’ün temel bir yasal dayanak olduğu Afrika Birliği Engellilik Mimarisini (ABEM) onayladığını **hatırlatarak;**

Engelli kişilerin kendi seçimlerini yapma özgürlüğü de dahil olmak üzere doğuştan gelen bir onura ve bireysel özerkliğe sahip olduğunu **onaylayarak;**

Engelli kişilerin topluma tam ve etkin katılımının ve dahil edilmesinin öneminin **farkında olarak;**

Engelli kişilerin çeşitliliğini **kabul ederek;**

Yüksek destek ihtiyacı olanlar da dahil olmak üzere engelli kişilerin toplumun tam üyeleri olarak değerini **takdir ederek;**

Engelli kişilerin aşırı düzeyde yoksulluk yaşadığını **kaydederek;**

Engelli kişilerin siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda insan hakları ihlalleri, sistematik ayrımcılık, sosyal dışlanma ve önyargıya maruz kalmaya devam etmelerinden **endişe duyarak;**

Engelli kişilerin sıklıkla maruz kaldığı zararlı uygulamalardan **ciddi endişe duyarak;**

Kıtanın birçok bölgesinde albinizmlı bireylerin sakat bırakılması veya öldürülmesinden **derin endişe duyarak;**

Engelli kadın ve kız çocuklarının karşı karşıya kaldığı çoklu ayrımcılık biçimleri, yüksek yoksulluk seviyeleri ve büyük şiddet, sömürü, ihmal ve istismar riskinden **endişe duyarak;**

Ailelerin, vasilerin, bakıcıların ve toplumun engelli kişilerin yaşamlarında önemli roller oynadığını **kabul ederek;**

Engelli kişilerin tüm haklarını diğerleriyle eşit bir şekilde kullanabilmelerini sağlamak için yeterli etkili önlemlerin alınmamış olmasından **endişe duyarak;**

Engelli kişilerin haklarının sağlanması, korunması ve teşvik edilmesine yönelik bağlayıcı bir Afrika normatif ve kurumsal çerçevesinin eksikliğini **hatırlatarak;**

Engelli kişilerin haklarını sağlamak için yasalar, politikalar, idari faaliyetler ve kaynaklar için bir temel olarak sağlam bir yasal Afrika Birliği çerçevesi oluşturma ihtiyacının **bilincinde olarak;**

Engelli kişilerin haklarının ve onurunun, tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit bir şekilde yararlanmalarını sağlamak için teşvik edilmesi, korunması gerektiğinde **kararlı bir şekilde;**

Aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır:

Madde 1

Tanımlar

İşbu Protokol'ün amacı bakımından:

“**Afrika Şartı**”, Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) Devlet ve Hükûmet Başkanları tarafından Haziran 1981'de Banjul, Gambiya'da kabul edilen Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı anlamına gelir;

“**Afrika Komisyonu**”, Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) Devlet ve Hükûmet Başkanları tarafından Haziran 2000’de Banjul, Gambiya’da kabul edilen Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı ile kurulan Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu anlamına gelir;

“**Afrika Mahkemesi**”, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi veya Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) Devlet ve Hükûmet Başkanları tarafından Haziran 1998’de Burkina Faso’nun Ouagadougou kentinde kabul edilen Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi’nin Kurulmasına İlişkin Protokol ile kurulan Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi dahil olmak üzere, bu mahkemenin halefi olan herhangi bir mahkeme anlamına gelir;

“**Meclis**”, Afrika Birliği Devlet ve Hükûmet Başkanları Meclisi anlamına gelir;

“**AB**” veya “**Birlik**”, Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) Devlet ve Hükûmet Başkanları tarafından Temmuz 2000’de Togo’nun Lomé kentinde kabul edilen Afrika Birliği Kurucu Anlaşması ile kurulan Afrika Birliği’ni ifade eder;

“**Komisyon**” Afrika Birliği Komisyonu anlamına gelir;

“**İşitme engelli kültürü**” işitme engelli insanların etkileşim biçimi anlamına gelir, işitme engelinden etkilenen ve ana iletişim aracı olarak işaret dillerini kullanan toplulukların bir dizi sosyal inançlarını, davranışlarını, sanatını, edebi geleneklerini, tarihini, değerlerini ve ortak kurumlarını içerir;

“**Engelliliğe dayalı ayrımcılık**”, engelliliğe dayalı olarak, siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya başka herhangi bir alandaki tüm insan ve halkların haklarının tanınmasını, kullanılmasını veya bunlardan yararlanılmasını başkalarıyla eşit bir şekilde engelleme veya geçersiz kılma amacını taşıyan veya bu sonucu doğuran her türlü ayırım, dışlama veya kısıtlama anlamına gelir. Engellilik temelinde ayrımcılık, makul düzenlemelerin reddedilmesini de içerir;

“**Özel öğrenim**” (“**Habilitasyon**”), engelli kişilerin çevreleriyle etkileşim içinde en iyi şekilde işlev görmeleri için gereken yeterlilikleri ve yetenekleri ele alan fizik tedavi, mesleki terapi, dil ve konuşma patolojisi, işitme bilimi gibi yatılı veya ayakta tedavi edilen sağlık hizmetleri anlamına gelir: engelli kişilerin azami bağımsızlığa, tam fiziksel, zihinsel, sosyal ve mesleki beceriye, hayatın tüm yönlerine tam dahil olma ve katılıma ulaşmalarını ve bunları sürdürmelerini sağlar;

“Zararlı uygulamalar” engelli kişilerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini olumsuz etkileyen veya ayırıcılığı sürekli kılan gelenek, kültür, din, batıl inanç veya diğer nedenlere dayalı davranış, tutum ve uygulamaları içerir;

“Hukuki ehliyet” hak ve yükümlülüklerle sahip olma ve bu hak ve yükümlülükleri yerine getirme yeteneği anlamına gelir;

“Engelli kişiler”, çevresel, tutumsal veya diğer engellerle etkileşim halinde topluma diğerleriyle eşit bir şekilde tam ve etkin katılımlarını engelleyen fiziksel, zihinsel, psiko-sosyal, entelektüel, nörolojik, gelişimsel veya diğer duysal bozuklukları olan kişileri içerir;

“Protokol”, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek Afrika'da Engellilerin Haklarına İlişkin Protokol anlamına gelir;

“Makul düzenleme”, engelli kişilerin tüm insan ve halkların haklarından diğerleriyle eşit bir şekilde yararlanmasını veya bu hakları kullanmasını sağlamak için belirli bir durumda ihtiyaç duyulan gerekli ve uygun değişiklikler ve ayarlamalar anlamına gelir;

“Rehabilitasyon”, bir kişinin hasta, yaralı veya engelli olması nedeniyle kaybettiği veya bozulan günlük yaşam becerilerini ve iletişimle ilgili becerilerini korumasına, geri kazanmasına veya geliştirmesine yardımcı olan fizik tedavi, mesleki terapi, konuşma-dil rehabilitasyon hizmetleri gibi yatılı veya ayakta tedavi edilen sağlık hizmetleri anlamına gelir;

“Ritüel cinayetler”, bir beden ya da beden parçasının kullanılmasının tıbbi değeri olduğuna, doğaüstü güçlere sahip olduğuna ve katile şans, refah ve koruma getirdiğine dair kültürel, dini ya da batıl inançlar nedeniyle kişilerin öldürülmesi anlamına gelir;

“Risk durumları” afetler ve her türlü silahlı çatışma da dahil olmak üzere genel nüfus için ciddi risk teşkil eden her türlü durum anlamına gelir;

“Taraf Devletler”, bu Protokol'ü onaylayan veya Protokol'e katılan ve onay veya katılım belgelerini Afrika Birliği Komisyonu Başkanına tevdi eden Afrika Birliği Üye Devletleri anlamına gelir;

“Evrensel tasarım”, ürünlerin, ortamların, programların ve hizmetlerin, uyarlama veya özel tasarıma ihtiyaç duyulmaksızın mümkün olan en geniş ölçüde tüm insanlar

tarafından kullanılabilecek şekilde tasarlanması anlamına gelir ve ihtiyaç duyulduğunda belirli engelli grupları için yardımcı cihazları dışlamaz;

“**Genç**”, 15 ila 35 yaş arasındaki her kişi anlamına gelir.

Madde 2

Amaç

Bu Protokol’ün amacı, bütün engellilerin tüm insan ve halkların haklarından tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik etmek, korumak ve sağlamak ve doğuştan sahip oldukları onura saygı gösterilmesini temin etmektir.

Madde 3

Genel İlkeler

Bu Protokol aşağıdaki genel ilkelere uygun olarak yorumlanır ve uygulanır:

- a) Kişilerin doğuştan sahip oldukları onura, mahremiyete, kendi seçimlerini yapma özgürlüğü de dahil olmak üzere bireysel özerkliğe ve bağımsızlığa saygı gösterilmesi ve bunların korunmasının sağlanması;
- b) Ayırmıcılık yapılmaması;
- c) Topluma tam ve etkin katılım ve dahil olmanın sağlanması;
- d) Farklılıklara saygı gösterilmesi ve engelli kişilerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi;
- e) Fırsat eşitliği;
- f) Erişilebilirlik;
- g) Makul düzenleme;
- h) Kadın ve erkek arasında eşitlik;
- i) Çocuğun yüksek yararı;
- j) Engelli çocukların gelişen kapasitelerine saygı ve engelli çocukların kimliklerini koruma hakkına saygı.

Madde 4

Genel Yükümlülükler

Taraf Devletler, engellilik temelinde ayrımcılık yapmaksızın engellilerin haklarını ve onurunu sağlamak, saygı göstermek, teşvik etmek, korumak ve yerine getirmek için politik, yasal, idari, kurumsal ve bütçesel adımlar da dahil olmak üzere aşağıdakileri de içeren uygun ve etkili önlemleri almayı üstlenir:

- a) Bu Protokol'de tanınan hakların tam ve etkili bir şekilde uygulanması için uygun önlemleri almayı;
- b) Engelliliği politikalarda, mevzuatta, kalkınma planlarında, programlarda ve faaliyetlerde ve yaşamın diğer tüm alanlarında ana akımlaştırmayı;
- c) Engellilere karşı ayrımcılık teşkil eden mevcut politikaları, yasaları, yönetmelikleri, gelenekleri ve uygulamaları değiştirmek veya kaldırmak için anayasalarında ve diğer yasama araçlarında hükümler koymayı ve diğer tedbirleri almayı;
- d) Engellilere uygulanan her türlü zararlı uygulamayı uygun şekilde değiştirmeyi, yasaklamayı, suç saymayı veya bunlara karşı kampanya yürütmeyi;
- e) Eğitim ve savunuculuk yoluyla engellilerin olumlu temsillerini ve güçlendirilmelerini teşvik etmeyi;
- f) Herhangi bir kişi, kuruluş veya özel teşebbüs tarafından engelliliğe dayalı ayrımcılığı ortadan kaldırmak için tedbirler almayı;
- g) İşbu Protokol'e aykırı herhangi bir eylem veya uygulamada bulunmaktan kaçınmayı ve kamu makamlarının, kurumlarının ve özel kuruluşların Protokol'e uygun hareket etmelerini sağlamayı;
- h) İşbu Protokol'de belirtilen hakların hayata geçirilmesini sağlamak için gerekli ve uygun olan yardım ve desteği sağlamayı;
- i) Bu Protokol'ün tam olarak uygulanmasını sağlamak için bütçe tahsisleri de dahil olmak üzere yeterli kaynakları devreye sokmayı;
- j) Bu Protokol'e ilişkin mevzuat, politika ve idari süreçlerin geliştirilmesi ve uygulanması da dahil olmak üzere tüm karar alma süreçlerine engelli kişilerin

veya engelli kadın ve çocuklar da dahil olmak üzere onları temsil eden kuruluşların etkin katılımını sağlamayı;

k) Engelli kişilerin bu Protokol’de yer alan herhangi bir hak veya özgürlükten yasal olarak mahrum bırakıldıkları durumlarda, bu kişilerin diğer kişilerle eşit bir şekilde, uluslararası insan hakları hukukuna ve bu Protokol’ün amaç ve ilkelerine uygun güvencelere sahip olmalarını sağlamayı.

Madde 5

Ayrımcılık yasağı

1. Engelli her kişi, ırk, etnik grup, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüşler, ulusal ve toplumsal köken, servet, doğum veya herhangi bir durum temelinde hiçbir ayrımcılığa uğramaksızın bu Protokol’de tanınan ve güvence altına alınan hak ve özgürlüklerden yararlanma hakkına sahiptir.

2. Taraf Devletler aşağıdakileri üstlenir:

a) Engellilik temelinde ayrımcılığı yasaklamayı ve engellilere her türlü ayrımcılığa karşı eşit ve etkili yasal koruma sağlamayı.

b) Ayrımcılığı ortadan kaldırmak için engelli kişilere uygun şekilde özel tedbirler sağlanmasını temin etmek üzere adımlar atmayı; söz konusu tedbirler ayrımcılık olarak değerlendirilemez.

c) Ebeveynleri, çocukları, eşleri, engelli kişilerle yakından ilişkili diğer aile üyelerini, bakıcıları veya aracıları engelli kişilerle olan ilişkileri temelinde ayrımcılıktan korumak için etkili ve uygun önlemleri almayı.

Madde 6

Eşitlik Hakkı

1. Engelli her kişi kanun önünde eşittir ve kanundan eşit korunma ve yararlanma hakkına sahiptir.

2. Eşitlik, tüm insan ve halkların haklarından tam ve eşit yararlanmayı içerir.

3. Taraf Devletler, engelliler için eşitliği teşvik etmek amacıyla tüm uygun yasal, idari, bütçesel ve diğer tedbirleri alır.

Madde 7

Kanun Önünde Eşit Tanınma

1. Taraf Devletler, engellilerin kanun önünde ve kanun karşısında eşit olduklarını ve herhangi bir ayırimcılığa maruz kalmaksızın kanun tarafından eşit korunma ve eşit yararlanma hakkına sahip olduklarını kabul eder.

2. Taraf Devletler aşağıdakileri sağlamak için tüm uygun ve etkili tedbirleri almayı üstlenir:

a) Engelli kişilerin yaşamın her alanında diğer kişilerle eşit bir şekilde hukuki ehliyetten yararlanması;

b) Devlet dışı aktörler ve diğer bireyler tarafından engelli kişilerin hukuki ehliyetten yararlanma hakkının ihlal edilmemesi;

c) Engelli kişilere hakları, iradeleri ve özel ihtiyaçları ile tutarlı bir şekilde hukuki ehliyetten yararlanmaları için ihtiyaç duyabilecekleri etkili hukuki koruma ve desteğin sağlanması;

d) Engelli kişilerin hukuki ehliyetten yararlanmaları ile ilgili tedbirlerden kaynaklanabilecek ihlallere karşı korunması için uygun ve etkili güvencelerin sağlanması;

e) Engelli kişilerin hukuki ehliyetten yararlanmasını sınırlama veya kısıtlama amacı veya etkisi olan politikalar ve yasaların gözden geçirilmesi veya yürürlükten kaldırılması;

f) Engelli kişilerin kimlik belgelerine ve hukuki ehliyet haklarını kullanmalarını sağlayabilecek diğer belgelere sahip olma konusunda eşit hakka sahip olması;

g) Engelli kişilerin mülk sahibi olma veya miras alma konusunda eşit hakka sahip olması ve mülklerinden keyfi olarak mahrum bırakılmamaları;

h) Engelli kişilerin kendi mali işlerini kontrol etme ve banka kredilerine, ipoteklere ve diğer mali kredi türlerine eşit erişim hakkına sahip olması.

Madde 8

Yaşama Hakkı

1. Engelli her kişi doğuştan yaşama ve bütünlük hakkına sahiptir.

2. Taraf Devletler aşağıdakileri sağlamak için etkili ve uygun tedbirleri almayı üstlenir:

- a) Engelli kişilerin yaşamının ve onurunun diğerleriyle eşit bir şekilde korunması ve bunlara saygı gösterilmesi;
- b) Engelli kişilerin onurlu bir yaşam sürmelerini ve yaşama haklarını tam olarak kullanabilmelerini sağlayacak hizmetlere, tesislere ve cihazlara erişebilmeleri.

Madde 9

Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkı

1. Engelli her kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkına sahiptir.
2. Taraf Devletler, engellilerin aşağıdaki haklardan diğer kişilerle eşit bir şekilde yararlanabilmelerini sağlamak için uygun ve etkili önlemleri almayı üstlenir:
 - a) Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkından yararlanmaları ve hukuka aykırı veya keyfi olarak özgürlüklerinden yoksun bırakılmamaları;
 - b) Herhangi bir kişi veya kurum tarafından zorla alıkonulmamaları veya başka bir şekilde gizlenmemelerini;
 - c) Ev içinde ve dışında her türlü sömürü, şiddet ve istismara karşı korunmaları.
3. Taraf Devletler, engelli kişilerin özgürlüklerinden mahrum bırakılmalarını önlemek, bu tür istismarların faillerini kovuşturmak ve mağdurlar için etkili hukuk yolları sağlamak için uygun tedbirleri alır.
4. Taraf Devletler, engelli kişilerin yasal olarak özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları durumlarda, bu kişilerin uluslararası insan hakları hukuku ve işbu Protokol'ün amaç ve ilkeleri uyarınca güvencelerden yararlanma konusunda diğer kişilerle eşit haklara sahip olmalarını sağlar.
5. Bir engelliliğin varlığı veya engellilik algısı hiçbir durumda özgürlükten yoksun bırakılmayı haklı kılmaz.

Madde 10

İşkence veya Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Maruz Kalmama Hakkı

1. Engelli her kişi, doğuştan sahip olduğu onura saygı gösterilmesi ve işkence veya zalimane, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele, kölelik, zorla çalıştırma veya yasadışı cezaya maruz kalmama hakkına sahiptir.

2. Taraf Devletler, engellilerin aşağıdaki haklardan diğer kişilerle eşit bir şekilde yararlanabilmelerini sağlamak için uygun ve etkili önlemleri almayı üstlenir:

- a) İşkence veya zalimane, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya maruz kalmamaları;
- b) Özgür, önceden ve bilgilendirilmiş rızaları olmaksızın tıbbi veya bilimsel deney veya müdahaleye maruz kalmamaları;
- c) Özgür, önceden ve bilgilendirilmiş rızaları olmaksızın kısırlaştırma veya başka herhangi bir girişimsel işleme maruz kalmamaları;
- d) Hem ev içinde hem de dışında her türlü sömürü, şiddet ve istismardan korunmaları.

3. Taraf Devletler, bu tür istismarın faillerini kovuşturmak ve mağdurlara çözüm yolları sağlamak için uygun tedbirleri alırlar.

Madde 11

Zararlı Uygulamalar

1. Taraf Devletler, cadılık, terk etme, gizleme, ritüel cinayetler veya engelliliğin kehanetlerle ilişkilendirilmesi de dahil olmak üzere engellilere yönelik zararlı uygulamaları ortadan kaldırmak için yasal yaptırımlar, eğitim ve savunuculuk kampanyaları da dahil olmak üzere tüm uygun önlemleri alır ve zararlı uygulama mağdurlarına uygun destek ve yardım sunar.

2. Taraf Devletler, engellilerin yetenekleri, görüşleri veya davranışları hakkındaki önyargıları engellemek için tedbirler alır ve engellilere karşı aşağılayıcı dil kullanılmasını yasaklar.

Madde 12

Risk Durumları

Taraf Devletler:

- a) Silahlı çatışma durumları, zorla yerinden etmeler, insani acil durumlar ve doğa kaynaklı afetler dahil olmak üzere risk durumlarında engellilerin korunması ve güvenliğinin sağlanması için özel tedbirler alır;
- b) Çatışmadan önce ve sonra yeniden yapılanma ve rehabilitasyonun planlanması, uygulanması ve izlenmesinin tüm yönlerinde engellilere danışılmasını ve engellilerin katılımını güvenceler.

Madde 13

Adalete Erişim Hakkı

1. Taraf Devletler, engelli kişilerin tüm hukuki işlemlerde katılımcı olarak etkin rol almalarını kolaylaştırmak amacıyla, usûle, yaşa ve cinsiyete uygun düzenlemelerin sağlanması da dahil olmak üzere, engelli kişilerin diğer kişilerle eşit bir şekilde adalete erişimini sağlamak için gerekli tedbirleri alır.
2. Taraf Devletler, örf ve âdet hukuku süreçlerinin kapsayıcı olmasını ve engelli kişilerin uygun ve etkili adalete erişim haklarının engellenmesi için kullanılmamasını sağlamak üzere makul adımları atar.
3. Tüm kolluk kuvvetleri ve adalet personeli, engelli bireylerin haklarının ayırımcılık yapılmaksızın tanınmasını ve uygulanmasını sağlamak üzere her düzeyde etkin bir şekilde eğitilir.
4. Taraf Devletler, engelli kişilere adli yardım da dahil olmak üzere hukuki yardım sağlanmasını temin eder.

Madde 14

Toplum İçinde Yaşama Hakkı

1. Engelli her kişi, toplum içinde diğerleriyle eşit koşullar altında yaşama hakkına sahiptir.
2. Taraf Devletler, engelli kişilerin toplum içinde yaşama hakkından diğerleriyle eşit bir şekilde tam olarak yararlanmalarını kolaylaştırmak için aşağıdakileri sağlamak da dahil olmak üzere etkili ve uygun tedbirleri almayı üstlenir:
 - a) Engelli kişilerin ikamet yerlerini, nerede ve kiminle yaşayacaklarını seçme fırsatına sahip olması;

- b) Yoğun desteğe ihtiyaç duyan engelli bireyler ve ailelerinin, bakıcılar ve mola hizmetleri de dahil olmak üzere yeterli ve uygun tesis ve hizmetlere sahip olması;
- c) Engelli bireylerin, toplum içinde yaşamayı ve topluma dahil olmayı desteklemek için gerekli olan bir dizi ev içi, konut ve diğer toplum destek hizmetlerine erişebilmesi;
- d) Engelli bireylerin mümkün olan en yüksek bağımsızlıkla kişisel hareketliliğe sahip olması;
- e) Toplum temelli rehabilitasyon hizmetlerinin, engelli bireylerin topluma katılımını ve dahil edilmesini artıracak şekilde sunulması;
- f) Engelli kişiler tarafından organize edilen veya kurulan toplumsal yaşam merkezlerinin, engelli kişilere eğitim, akran desteği, kişisel yardım hizmetleri ve diğer hizmetleri sağlamak için desteklenmesi;
- g) Sağlık, ulaşım, konut, su, sosyal ve öğrenim hizmetleri dahil olmak üzere genel nüfusa yönelik toplum hizmetleri ve tesislerinin, engelli kişilere eşit bir şekilde sunulması ve engelli kişilerin ihtiyaçlarına cevap vermesi.

Madde 15

Erişilebilirlik

1. Engelli her kişi, fiziksel çevreye, ulaşım, iletişim teknolojileri ve sistemleri de dahil olmak üzere bilgiye ve kamuya açık olan veya sağlanan diğer tesis ve hizmetlere engelsiz erişim hakkına sahiptir.

2. Taraf Devletler, diğerlerinin yanı sıra, aşağıdaki hususları içeren ve engellilerin bu haktan tam olarak yararlanmalarını kolaylaştırmayı amaçlayan makul ve aşamalı tedbirler almayı üstlenir:

- a) Kırsal ve kentsel yerleşim yerleri ve nüfus farklılıklarının dikkate almayı;
- b) Binalar, yollar, ulaşım ile okullar, konutlar, tıbbi tesisler ve işyerleri dahil olmak üzere diğer kapalı ve açık tesisler oluşturmayı;
- c) Elektronik hizmetler ve acil durum hizmetleri de dahil olmak üzere bilgi iletişimi, işaret dili ve dokunsal tercüme hizmetleri sunmayı,
- d) Kaliteli ve uygun fiyatlı hareketlilik yardımcıları, yardımcı cihazlar veya teknolojiler ve yaşam destek ve aracı biçimlerini sağlamayı;

e) Tüm erişilemez altyapıyı değiştirmeyi ve tüm yeni altyapıyı evrensel olarak tasarlamayı.

Madde 16

Öğrenim Görme Hakkı

1. Engelli her kişi öğrenim görme hakkına sahiptir.

2. Taraf Devletler, engellilerin diğer bireylerle eşit koşullarda öğrenim görme hakkını güvence altına alır.

3. Taraf Devletler, engelliler için kapsayıcı kaliteli öğrenim ve beceri öğrenimi tam olarak sağlamak için aşağıdakiler de dahil olmak üzere makul, uygun ve etkili önlemleri almayı üstlenir:

a) Engellilerin ücretsiz, kaliteli ve zorunlu temel öğrenime ve ortaöğrenime erişebilmelerini sağlamayı;

b) Zorunlu okul çağının üzerindeki engellilerin okuryazarlığını sağlamak da dahil olmak üzere, engellilerin genel yükseköğrenime, mesleki öğrenime, yetişkin öğrenimine ve yaşam boyu öğrenmeye ayırımcılık olmaksızın ve diğerleriyle eşit bir şekilde erişebilmelerini sağlamayı;

c) Bireyin gereksinimlerine makul uyumu sağlamak ve engelli kişilerin etkili öğrenimlerini kolaylaştırmak için gereken desteği almalarını sağlamayı;

d) Tam katılım hedefiyle tutarlı olarak akademik ve sosyal gelişimi en üst düzeye çıkaran ortamlarda makul, aşamalı ve etkili bireyselleştirilmiş destek önlemlerini almayı;

e) Belirli ortamlarda öğrenmeyi tercih edebilecek engelli kişiler için uygun öğrenim seçeneklerinin mevcut olmasını sağlamayı;

f) Engelli kişilerin öğrenime ve toplumun üyeleri olarak tam ve eşit katılımlarını kolaylaştırmak için yaşam ve sosyal gelişim becerilerini öğrenmelerini sağlamayı;

g) Engelli öğrenciler için uygun makul uyumlaştırma ve destek tedbirlerini belirlemek üzere çok disiplinli değerlendirmelerin yapılmasının sağlamayı, erken müdahale, düzenli değerlendirmeler ve sertifikalandırma destek tedbirleri öğrencilere engellilik durumlarına bakmaksızın uygulamayı;

h) Öğrenim kurumlarının engelli ve özel ihtiyaçları olan öğrencilerin öğrenimini destekleyecek öğretim yardımcıları, materyaller ve ekipmanla donatılmasını sağlamayı;

i) Engelli kişiler de dahil olmak üzere eğitim profesyonellerinin özel öğrenme ihtiyaçları olan çocukları nasıl eğitecekleri ve onlarla nasıl etkileşimde bulunacakları konusunda eğitmeyi;

j) İşaret dillerinin tanınması, korunması ve geliştirilmesine saygı gösterilmesinin kolaylaştırmayı.

4. Engelli bireylerin öğrenimi aşağıdakileri sağlamaya yönelik olmalıdır:

a) İnsan potansiyelinin, onur duygusunun ve öz değerinin tam olarak geliştirilmesi;

b) Engelli kişilerin kişiliklerini, yeteneklerini, becerilerini, profesyonelliklerini ve yaratıcılıklarını ve zihinsel ve fiziksel becerilerini tam potansiyellerine göre geliştirmeleri;

c) Engelli kişilerin topluma katılımlarını ve dahil edilmelerini teşvik edecek şekilde eğitilmeleri;

d) Olumlu Afrika değerlerinin korunması ve güçlendirilmesi.

Madde 17

Sağlık Hakkı

1. Engelli her kişi, ulaşılabilir en yüksek sağlık standardına sahip olma hakkına sahiptir.

2. Taraf Devletler, engellilerin cinsel sağlık ve üreme sağlığı da dahil olmak üzere sağlık hizmetlerine diğer bireylerle eşit bir şekilde erişimini sağlamak için aşağıdakileri de içeren uygun ve etkili tedbirleri almayı üstlenir:

a) Engelli kişilere diğer kişilere sağlanan ücretsiz veya uygun fiyatlı sağlık hizmetleri ve programlarının aynı çeşit, kalite ve standardını sağlamayı;

b) Engelli kişilerin özellikle engelleri nedeniyle ihtiyaç duydukları sağlık hizmetlerini veya engelliliği en aza indirmek veya daha fazla engelliliği önlemek için tasarlanmış sağlık hizmetlerini sağlanmayı, ağrı kesici ilaçlar da dahil olmak üzere ilaçları sağlanmayı;

- c) Sağlık hizmeti sağlayıcıları veya sigorta sağlayıcıları tarafından engelli kişilere karşı ayırimcılık yapılmasını yasaklanmayı;
- d) Tüm sağlık hizmetlerinin özgür, önceden ve bilgilendirilmiş rıza temelinde sunulmasını sağlanmayı;
- e) Engelli kişilere toplum içinde sağlık hizmeti sunmayı;
- f) Sağlık hizmetlerinin erişilebilir formatlarda sunulmasını ve hizmet sunucuları ile engelli bireyler arasındaki iletişimin etkili olmasını sağlanmayı;
- g) Engelli bireylere gerektiğinde sağlık kararlarını vermelerinde destek verilmesini sağlamayı;
- h) Sağlık kampanyalarının engelliliğe özgü ihtiyaçları içermesini sağlamayı, bunu engelli kişileri damgalamayacak şekilde ve engelliliği en aza indirecek ve daha fazla engelliliği önleyecek şekilde tasarlamayı;
- i) Sağlık hizmeti sunucularının eğitiminde engelliliğe özgü ihtiyaçların ve engelli kişilerin haklarının dikkate alınmasını ve resmî ve özel sağlık hizmetlerinin engelli kişilerin haklarını ihlal etmemesini sağlamayı.

Madde 18

Özel Öğrenim (Habilitasyon) ve Rehabilitasyon

1. Taraf Devletler, engellilerin azami bağımsızlığa, tam fiziksel, zihinsel, sosyal ve mesleki yeteneğe ve yaşamın tüm yönlerinde tam kapsayıcılık ve katılıma ulaşmalarını ve bunları sürdürmelerini sağlamak için akran desteği de dahil olmak üzere, aşağıdakileri de içeren, etkili ve uygun tedbirleri almayı üstlenir:

- a) Özellikle sağlık, istihdam, öğrenim ve sosyal hizmetler alanlarında kapsamlı özel öğrenim (habilitasyon) ve rehabilitasyon hizmetleri ve programları düzenlenmeyi, güçlendirilmeyi ve yaygınlaştırılmayı;
- b) Özel öğrenim (habilitasyon) ve rehabilitasyon hizmetlerinde çalışan profesyoneller ve personel için başlangıç eğitiminin ve sürekli eğitimin geliştirilmesini teşvik etmeyi;
- c) Uygun, elverişli ve ekonomik yardımcı cihazların ve teknolojilerin mevcudiyetini, bilgisini ve kullanımını teşvik etmeyi;

d) Engelliler için yerel koşullara uyarlanmış yardımcı cihaz ve ekipmanların tasarımı, geliştirilmesi, üretimi, dağıtımı ve servisini desteklemeyi;

e) Erişilebilirlik ve evrensel tasarıma ilişkin düzenlemeler de dahil olmak üzere yerel koşullara uygun standartları geliştirmeyi, benimsemeyi ve uygulanmayı.

Madde 19

Çalışma Hakkı

1. Engelli her kişi, insana yaraşır iş, adil ve elverişli çalışma koşulları, işsizliğe karşı korunma, sömürüye karşı korunma ve zorla veya zorunlu çalıştırmaya karşı korunma hakkına sahiptir.

2. Taraf Devletler, engellilerin bu haktan diğerleriyle eşit bir şekilde tam olarak yararlanmalarını kolaylaştırmak için aşağıdakiler de dahil olmak üzere etkili ve uygun tedbirleri almayı üstlenir:

a) İstihdam fırsatları, mesleki öğrenim, işe alım koşulları, işe alma ve çalıştırma, istihdamın devamı, terfi, kariyer ilerlemesi ve güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları dahil olmak üzere her türlü istihdamla ilgili tüm konularda engelliliğe dayalı ayrımcılığı yasaklamayı;

b) Engelli kişilerin, diğerleriyle eşit bir şekilde, adil ve elverişli çalışma koşullarına sahip olma haklarını korumayı ve çalışma ve sendika haklarını kullanmalarını sağlamayı;

c) Engelli bireylerin kendi işlerini kurmaları, girişimcilik yapmaları ve finansal hizmetlere erişmeleri için fırsatlar teşvik etmeyi;

d) Engelli çalışanlar için asgari iş kotalarını ayırma ve uygulama da dahil olmak üzere kamu sektöründe engelli kişileri istihdam etmeyi;

e) Vergi teşvikleri gibi özel önlemlerin kullanılması da dahil olmak üzere uygun politikalar ve önlemler yoluyla engelli kişilerin özel sektörde istihdamını teşvik etmeyi;

f) İşyerinde engellilere makul düzenlemelerin yapılmasını sağlamayı;

g) Engelli çalışanların veya engelli hale gelenlerin engellilikleri nedeniyle haksız bir şekilde işten çıkarılmamalarını sağlamayı.

3. Taraf Devletler, eşit işe eşit ücret ilkesinin engellilerin çalışma hakkını zayıflatmak için kullanılmamasını sağlamak üzere yasal, idari ve bütçesel tedbirler alır.

4. Taraf Devletler, engelli kişilerin çalışmalarının sosyal ve kültürel değerini tanımak için uygun tedbirleri alır.

Madde 20

Yeterli Yaşam Standardına Sahip Olma Hakkı

1. Engelli kişiler, yeterli gıda, güvenli içme suyuna erişim, konut, temizlik ve giyim dahil olmak üzere kendileri ve aileleri için yeterli yaşam standardına sahip olma, yaşam koşullarının sürekli iyileştirilmesi ve sosyal korunma hakkına sahiptir.

2. Taraf Devletler, engellilerin bu haktan eşitlik temelinde tam olarak yararlanmalarını kolaylaştırmak için aşağıdakiler de dahil olmak üzere uygun ve etkili tedbirleri almayı üstlenir:

- a) Engellilerin erişilebilir konut ve diğer sosyal olanaklar, hareket yardımcıları ve bakıcılar dahil olmak üzere engellilikle ilgili ihtiyaçlar için elverişli ve uygun fiyatlı hizmet cihazlarına ve diğer yardımlara erişimini sağlamayı;
- b) Engellilerin sosyal koruma programına erişimini sağlamayı;
- c) Vergi muafiyetleri veya imtiyazları, nakit transferleri, gümrük vergisi muafiyetleri ve diğer desteklerin kullanılması da dahil olmak üzere engellilikle ilgili harcamaların karşılanması için mali tedbirler almayı;
- d) Engellilerin haklarına, iradelerine ve tercihlerine saygı gösterilerek tercümanlar, rehberler, yardımcı ve artırıcı destekçiler ve bakıcılar da dahil olmak üzere yardım almalarını kolaylaştırmayı.

Madde 21

Siyasal ve Kamusal Yaşama Katılma Hakkı

- 1. Engelli her kişi siyasal ve kamusal yaşama katılma hakkına sahiptir.
- 2. Taraf Devletler bu hakkı sağlamak için, eşitlik temelinde, aşağıdakiler de dahil olmak üzere, tüm uygun politik, yasal ve diğer tedbirleri almayı üstlenir:

- a) Engellilerin demokrasi ve kalkınma süreçlerine tam katılımını teşvik etmek için, vatandaşlık ve seçmen eğitimi materyallerinin erişilebilir formatlarda

sunulmasını sağlamak da dahil olmak üzere, sistematik ve kapsamlı vatandaşlık eğitimi üstlenmeyi veya kolaylaştırmayı;

b) Engellilerin ulusal yasalara uygun olarak siyasi partilerin üyeleri, seçmenler ve siyasi ve kamu görevlerinin yürütücüleri de dahil olmak üzere siyasal ve kamusal yaşama etkin katılımını teşvik etmeyi;

c) Engelli kişilerin ulusal yasalara uygun olarak siyasal ve kamusal yaşama etkin katılımlarını sağlamak için, oy verme merkezlerine erişilebilirliği sağlamak ve yardımcı oy kullanmayı kolaylaştırmak da dahil olmak üzere, oy pusulasının gizliliğiyle tutarlı makul konaklama ve diğer destek önlemlerini uygulamaya koymayı;

d) Engellilerin bölgesel, alt bölgesel, ulusal ve yerel yasama organlarının üyeleri olarak eşitlikçi bir temelde artan ve etkili temsilini ve katılımını sağlamayı;

e) Engellilik temelinde engellilerin oy kullanma, kamu görevine aday olma veya kamu görevinde kalma hakkını kısıtlayan yasaları yürürlükten kaldırmayı veya değiştirmeyi.

Madde 22

Kendi Kendini temsil

Taraf Devletler, engellilerin aşağıdakileri yapabilmelerini sağlayan bir ortamı teşvik etmek de dahil olmak üzere, engellilerin yaşamın her alanında kendilerini temsil etme hakkını tanımayı ve kolaylaştırmayı üstlenir:

a) Ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde engelliler için ve engellilere yönelik örgütler kurmayı ve bunların faaliyetlerine katılmayı;

b) Ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde ilişkiler ve ağlar kurmayı;

c) Sivil toplum örgütleri ve diğer birliklerin faaliyetlerini oluşturmayı ve bunlara katılmayı;

d) Haklarını ve toplumlarına dahil edilmelerini etkin bir şekilde savunmayı;

e) Engelli örgütleri, akademik kurumlar ve diğer kuruluşlarla doğrudan işbirliği yaparak engellilik konularını etkin bir şekilde dile getirmeyi ve bu konulara dahil olmak için kapasite, bilgi ve beceri kazanmayı ve geliştirmeyi;

f) Engelli kişileri etkileyen tüm mevzuat, politika, program ve bütçelerin geliştirilmesi ve uygulanmasında aktif olarak danışılmayı ve yer almayı.

Madde 23

İfade ve Düşünce Özgürlüğü Hakkı

1. Engelli her kişi, kendi seçtiği her türlü iletişim biçimi aracılığıyla bilgi ve fikir arama, alma ve verme özgürlüğü de dahil olmak üzere ifade ve düşünce özgürlüğü hakkına sahiptir.

2. Taraf Devletler, engellilerin bu hakları diğerleriyle eşit bir şekilde kullanabilmelerini sağlamak için politik, yasal, idari ve diğer tedbirleri almayı üstlenir.

Madde 24

Bilgiye Erişim

1. Engelli her kişi, bilgiye erişim hakkına sahiptir.

2. Taraf Devletler, engellilerin bu hakları eşitlik temelinde kullanabilmelerini sağlamak için aşağıdakiler de dahil olmak üzere politik, yasal, idari ve diğer tedbirleri almayı üstlenir:

a) Kamunun geneline yönelik bilgilerin yanı sıra resmî etkileşimler için gerekli olan bilgileri farklı engel türlerine uygun erişilebilir formatlarda ve teknolojilerde zamanında ve engellilere ek maliyet getirmeden sağlamayı;

b) Basılı ve elektronik medya da dahil olmak üzere kamuya hizmet sunan özel kuruluşlardan bilgi ve hizmetleri engelliler için erişilebilir ve kullanılabilir formatlarda sunmalarını talep etmeyi;

c) İşaret dillerinin ve işitme engelli kültürünün kullanımını tanımayı ve teşvik etmeyi;

d) Görme engelli veya basılı materyalleri okuyamayan kişilerin bilgi ve iletişim teknolojilerini de kullanarak yazılı eserlere etkin erişimini sağlamayı.

Madde 25

Spor, Rekreasyon ve Kültüre Katılma Hakkı

1. Her engelli kişi spor, rekreasyon ve kültür faaliyetlerine katılma hakkına sahiptir.

2. Taraf Devletler bu hakkı eşitlik temelinde sağlamak için aşağıdakiler de dahil olmak üzere etkili ve uygun politik, yasal, bütçesel, idari ve diğer tedbirleri almayı üstlenir:

- a) Engellilerin stadyumlara ve diğer spor tesislerine, tiyatrolara, anıtlara, eğlence yerlerine, müzelere, kütüphanelere ve diğer tarihi yerlere erişimleri de dahil olmak üzere spor, rekreasyon ve kültür hizmetlerine ve tesislerine erişimlerini sağlamayı;
- b) Engellilerin her düzeydeki ana akım spor faaliyetlerine mümkün olan en geniş ölçüde katılımlarını teşvik etmeyi ve desteklemeyi;
- c) Engelliliğe özgü spor ve rekreasyon faaliyetlerini teşvik etmeyi ve uygun altyapıyı sağlamayı;
- d) Engellilerin hem engelliliğe özgü hem de genel spor ve rekreasyon faaliyetlerine katılımını teşvik etmeyi amaçlayan finansman, araştırma ve diğer önlemleri kolaylaştırmayı;
- e) Engelli çocukların öğrenme ortamında oyuna katılmalarını sağlamayı;
- f) Tiyatro, televizyon, film ve diğer kültürel performanslar ve faaliyetler dahil olmak üzere ses, video, basılı ve medya teknoloji ve hizmetlerine erişimi kolaylaştırmayı;
- g) Hem geleneksel hem de modern kültürel faaliyetlerde ve medya aracılığıyla engellilerin olumsuz temsillerini ve önyargıları engellemeyi;
- h) Engellilerin yaratıcılık ve yeteneklerini kendilerinin ve toplumun yararına olacak şekilde teşvik etmeyi ve desteklemeyi;
- i) Erişilebilir formatlardaki kültürel materyallere erişimi engelleyen bariyerlerin azaltılması için önlemler almayı;
- j) İşitme-görme engeli ve işitme engelli kültürü ve işaret dilleri de dahil olmak üzere engellilerin kültürel ve dilsel kimliklerini tanınmayı ve desteklemeyi.

Madde 26

Aile Hakkı

1. Engelli herkes, tam, önceden ve bilgilendirilmiş onayı ile evlenme ve aile kurma hakkına sahiptir.

2. Taraf Devletler, aile, evlilik, ebeveynlik, vesayet, evlat edinme ve ilişkilerle ilgili tüm konularda olumsuz önyargılar da dahil olmak üzere engellilere karşı ayırımcılığı ortadan kaldırmak için, aşağıdakileri de içeren, gerekli ve uygun tüm tedbirleri almayı üstlenir:

- a) Engellilerin çocuklarının sayısına ve aralığına karar verebilmesi, aile planlaması ve cinsel sağlık ve üreme sağlığı eğitim ve hizmetlerine erişebilmesi;
- b) Engellilerin çocuklarını koruma ve engelleri nedeniyle çocuklarından mahrum bırakılmama hakkına sahip olması.

Madde 27

Engelli Kadın ve Kız Çocukları

1. Taraf Devletler, engelli kadın ve kız çocuklarının insan ve halkların haklarından diğer kişilerle eşit bir şekilde tam olarak yararlanmalarını, aşağıdaki hususlar da dahil olmak üzere sağlamayı üstlenir:

- a) Engelli kadın ve kız çocuklarının sosyal, ekonomik ve siyasi karar alma süreçlerine ve faaliyetlere katılımı;
- b) Engelli kadınların topluma katılımını engelleyen engellerin ortadan kaldırılması;
- c) Engelli kadınların ana akım kadın örgütlerine ve programlarına dahil edilmesi;
- d) Engelli kadın ve kız çocuklarının engelliliğe dayalı ayırımcılıktan korunması ve onura uygun muamele görme hakkından yararlanması;
- e) Engelli kadınların bilgi, iletişim ve teknolojiye erişebilmesi;
- f) Engelli kadınların istihdama ve mesleki öğrenime erişebilmesi;
- g) Engelli kadınlar için sosyal ve ekonomik izolasyonun üstesinden gelinmesi ve işgücü piyasasındaki sistemik engelleri kaldırmaya yönelik programlar geliştirilmesi;
- h) Engelli kadınların gelir getirici fırsatlara ve kredi olanaklarına erişebilmesi;
- i) Engelli kadın ve kız çocuklarının spor, kültür ve teknolojiye tam ve eşit katılımını kolaylaştırmak için özel tedbirlerin geliştirilmesi ve uygulanması;

- j) Engelli kadınların cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten korunması ve cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddete karşı rehabilitasyon ve psikososyal destek sağlanması;
- k) Engelli kadınların cinsel sağlık ve üreme sağlığı hakları güvence altına alınması ve engelli kadınların doğurganlıklarını koruma ve kontrol etme hakkına sahip olması ile rızaları olmadan kısırlaştırılmamaları;
- l) Engelli kadınları etkileyen tüm alanlardaki politikalarda, mevzuatlarda, programlarda, bütçelerde ve uygulamalarda toplumsal cinsiyet perspektiflerinin yer alması.

Madde 28

Engelli Çocuklar

1. Taraf Devletler, engelli çocukların insan ve halkların haklarından diğer çocuklarla eşit bir şekilde tam olarak yararlanmalarını sağlar.
2. Taraf Devletler, engelli çocukların, özellikle kimliklerini ve onurlarını koruyacak, kendi kendilerine yeterliliklerini teşvik edecek ve çocuğun topluma aktif katılımını kolaylaştıracak koşullar altında tam ve düzgün bir yaşam sürme haklarına saygı gösterir ve bu hakları destekler.
3. Taraf Devletler, engelli çocuklarla ilgili olarak herhangi bir kişi veya makam tarafından yürütülen tüm faaliyetlerde çocuğun yüksek yararının öncelikli olarak dikkate alınmasını sağlar.
4. Taraf Devletler, aşağıdaki amaçlara yönelik politika, mevzuat ve diğer tedbirleri alarak engelli çocukların haklarını ve refahını güvence altına almayı üstlenir:
 - a) Engelli çocukların kendilerini etkileyen tüm konularda görüşlerini özgürce ifade etme hakkına sahip olmalarını, görüşlerine yaş ve olgunluklarına uygun olarak diğer çocuklarla eşit şekilde gereken ağırlığın verilmesini sağlamayı;
 - b) Engelli çocuklara, haklarını kullanmaları için engellilik, yaş ve cinsiyetlerine uygun yardımı sunmayı;
 - c) Engelli çocukların yaşamalarını, hayatta kalmalarını, korunmalarını ve gelişmelerini sağlamayı;

- d) Engelli çocukların bir isme, bir vatandaşlığa sahip olmalarını ve doğumdan hemen sonra kayıt altına alınmalarını sağlamayı;
- e) Engelli çocukların cinsel sömürü, çocuk işçiliği, organ ticareti gibi herhangi bir amaçla veya herhangi bir biçimde kaçırılmamalarını, satılmamalarını veya ticaretinin yapılmamasını sağlamayı;
- f) Engelli çocukların her türlü cinsel sömürü, istismar ve zorla çalıştırmaya karşı korunmasını sağlamayı;
- g) Çocukların ebeveynlerinden, bakıcılarından ve vasilerinden sadece kendilerinin ya da ebeveynlerinin engelli olmaları nedeniyle ayrılmasını önlemeyi;
- h) Daha yoğun bakım gerektiren engelli çocukları korumak için özel önlemler almayı;
- i) Engelli çocukların, mümkün olan en geniş sosyal katılım, bireysel gelişim ve kültürel ve ahlaki gelişimi sağlayacak en uygun ortamlarda eğitim, öğretim ve eğlence olanaklarına etkin bir şekilde erişebilmelerini sağlamayı;
- j) Erken yaşlardan itibaren tüm çocuklarda engelli kişilerin haklarına saygı duyma tutumunu teşvik etmeyi;
- k) Engelli çocukları aile, kurum ve diğer ortamlardaki sömürü, şiddet ve istismardan korumayı;
- l) Engelleri nedeniyle çocukların hiçbir koşulda kısırlaştırılmamasını sağlanmayı.

Madde 29

Engelli Gençler

1. Taraf Devletler, engelli gençlerin diğer gençlerle eşit bir şekilde insan ve halkların haklarından tam olarak yararlanmalarını sağlar.

2. Taraf Devletler, engelli gençlerin tüm haklarına tam olarak saygı gösterilmesini sağlamak için aşağıdakiler de dahil olmak üzere politik, yasal, idari ve diğer tedbirleri almayı üstlenir:

- a) Engelli gençler için tam, kapsayıcı ve erişilebilir öğrenimi teşvik etmeyi;

- b) Engelli gençlerin ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde katılımları için liderlik ve yönetim becerileri öğrenimi de dahil olmak üzere ana akım gençlik kuruluşlarına, programlarına dahil edilmesini teşvik etmeyi;
- c) Engelli gençlerin topluma katılımını engelleyen veya buna karşı ayrımcılık yapan engelleri kaldırmayı;
- d) Engelli gençler için öğrenim ve bilgi, iletişim ve teknolojiye erişimi teşvik etmeyi;
- e) Sosyal ve ekonomik izolasyonun üstesinden gelmek için programlar geliştirmeyi ve engelli gençler için işgücü piyasasındaki sistemik engelleri kaldırmayı;
- f) Engelli gençlerin kredi olanaklarına erişimini sağlamayı;
- g) Engelli gençlerin spor, kültür, bilim ve teknolojiye tam ve eşit katılımını kolaylaştırmak için özel önlemler geliştirmeyi ve uygulamayı;
- h) Engelli gençler için cinsel sağlık ve üreme sağlığı öğrenimini teşvik etmeyi;
- i) Engelli gençlerin siyasi karar alma süreç ve faaliyetlerine katılımını teşvik etmeyi.

Madde 30

Engelli Yaşlı Bireyler

1. Taraf Devletler, engelli yaşlı kişilerin diğer yaşlı kişilerle eşit bir şekilde insan ve halkların haklarından tam olarak yararlanmalarını sağlar.

2. Taraf Devletler, aşağıdakiler de dahil olmak üzere politika, mevzuat ve diğer tedbirleri alarak engelli yaşlıların tüm haklarının tam olarak korunmasını sağlamayı üstlenir:

- a) Yaşlı engellilerin diğerleriyle eşit bir şekilde sosyal koruma programlarına erişimlerini sağlamayı;
- b) İşbu Protokol uyarınca programlama ve kaynak sağlamada engelliliğin yaş ve cinsiyetle ilgili yönlerini dikkate almayı;

- c) Yaşlı engellilerin hukuki ehliyetlerini diğerleriyle eşit bir şekilde kullanmalarını sağlamayı ve yaşlı kişilere hukuki ehliyetlerini kullanmaları için ihtiyaç duyabilecekleri tüm desteğin sağlanması için uygun tedbir ve güvenceleri almayı;
- d) Engelli yaşlıların toplum içinde ihtiyaçlarına cevap veren uygun hizmetlere erişimlerini sağlamayı;
- e) Engelli yaşlıların cadılık suçlamaları veya algıları temelinde şiddet de dahil olmak üzere ihmal ve şiddetten korunmalarını sağlamayı;
- f) Engelli yaşlıların uygun cinsel sağlık ve üreme sağlığı bilgi ve hizmetlerine erişimlerini sağlamayı.

Madde 31

Engellilerin Yükümlülükleri

1. Taraf Devletler, engelli kişilerin Afrika Şartı'nda ayrıntılı olarak belirtildiği üzere diğer kişilerle eşit şekilde yükümlülükleri olduğunu kabul ederler.
2. Taraf Devletler, engellilere bu tür yükümlülüklerin gereğinin yerine getirilmesinde ihtiyaç duyabilecekleri makul kolaylıklar da dahil olmak üzere yardım ve destek biçimlerini sağlar.

Madde 32

İstatistikler, Veriler ve Diğer Araştırmalar

Taraf Devletler, engelli kişilerin haklarının korunmasını ve geliştirilmesini kolaylaştırmak için engelliliği kapsayan ulusal istatistiklerin ve verilerin sistematik olarak toplanmasını, analiz edilmesini, saklanması ve dağıtılmasını sağlar. Bu amaçla, Taraf Devletler:

- a) Ulusal nüfus sayımı ve diğer anketlerin engellilikle ilgili verileri içermesini sağlamak da dahil olmak üzere, istatistik ve verileri uygun şekilde engellilik, cinsiyet, yaş ve diğer ilgili değişkenler temelinde ayrıştırır;
- b) İstatistik ve verileri, engelli bireyler de dahil olmak üzere herkesin erişebileceği biçimlerde dağıtır;
- c) Engelli bireylerle ilgili istatistik ve verilerin toplanması, analizi, depolanması ve dağıtılmasının kabul edilebilir etik, gizlilik ve mahremiyet standartlarına uygun olmasını sağlar;

d) Engelli bireylerin verilerin toplanması ve dağıtılması süreçlerine etkin bir şekilde dahil edilmesini ve katılımını güvenceler.

Madde 33

İşbirliği

Taraf Devletler:

- a) Bu Protokol'ün uygulanmasını desteklemek için araştırma, teknik, insan ve mali kaynakları, bilgileri ve iyi uygulamaları paylaşmak da dahil olmak üzere engelli kişilerle ilgili konularda kapasite geliştirme konusunda uluslararası, kıtasal, alt-bölgesel ve ikili düzeylerde işbirliği yapar;
- b) Bölgesel ve alt-bölgesel işbirliği program ve kurumlarının bu Protokol'ün uygulamasını desteklemesini ve engelli kişiler için erişilebilir olmasını sağlar;
- c) Engelli kişilerin bu Protokol'ün uygulanmasına ve izlenmesine tam ve etkin katılımını sağlar;
- d) Afrika Birliği Komisyonu'nu, engellilikle ilgili kıtasal politika ve planların uygulanmasını ve takibini kolaylaştırmak üzere [*ad hoc* bir mekanizma olarak] bir Engellilik Danışma Konseyi kurması için destekler.

Madde 34

Uygulama

1. Taraf Devletler bu Protokol'ün uygulanmasını sağlar ve Afrika Şartı'nın 62. maddesi uyarınca Afrika Komisyonu'na sundukları periyodik raporlarda bu Protokol'de tanınan hakların tam olarak hayata geçirilmesi için alınan yasal ve diğer tedbirleri belirtir.
2. Taraf Devletler, engelli kişilerin haklarının uygulanmasını izlemek üzere bağımsız ulusal kurumlar da dahil olmak üzere ulusal mekanizmalar kurar veya tayin eder.
3. Bu Protokol'ün uygulanmasında Afrika Komisyonu, Protokol hükümlerini Afrika Şartı'na uygun olarak yorumlama yetkisine sahiptir.
4. Afrika Komisyonu, işbu Protokol'ün uygulanması ve yürütülmesiyle ilgili konuları veya işbu Protokol'ün uygulanması veya yürütülmesinden kaynaklanan herhangi bir anlaşmazlığı Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi'ne havale edebilir.

5. Afrika Mahkemesi'ni Kuran Protokol'ün 5. ve 34(6) maddeleri uyarınca, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi, bu Protokol'ün uygulanması veya hayata geçirilmesinden doğan uyuşmazlıklara bakma yetkisine sahiptir.

Madde 35

Protokol'ün Yaygınlaştırılması

Taraf Devletler, kendi anayasalarının ilgili hüküm ve usûllerine uygun olarak bu Protokol'ün mümkün olan en geniş şekilde yaygınlaştırılmasını sağlamak için her türlü tedbiri alır.

Madde 36

Güvence Maddesi

1. Bu Protokol'deki hiçbir hüküm, Afrika'da engelli kişilerin haklarının sağlanmasına yönelik diğer ilgili belgelerde yer alan ilke ve değerlere aykırı olarak yorumlanamaz.

2. Bu Protokol'ün iki veya daha fazla hükmü arasında bir çelişki olması durumunda, engelli kişilerin haklarını destekleyen ve meşru menfaatlerini koruyan yorum geçerli olur.

Madde 37

İmza, Onay ve Katılım

1. Bu Protokol, imza, onay veya katılım için Birlik Üyesi Devletlere açıktır.

2. İşbu Protokol'e ilişkin onay veya katılım belgeleri, onay veya katılım belgelerinin tevdi tarihlerini tüm Üye Devletlere bildirmekle yükümlü olan Komisyon Başkanı tevdi edilir.

Madde 38

Yürürlüğe giriş

1. Bu Protokol, on beşinci (15.) onay belgesinin bir Üye Devlet tarafından tevdi edilmesinden otuz (30) gün sonra yürürlüğe girecektir.

2. Komisyon Başkanı, işbu Protokol'ün yürürlüğe girdiğini Afrika Birliği'nin tüm Üye Devletlerine bildirecektir.

3. İşbu Protokol'e katılan herhangi bir Afrika Birliği Üye Devleti için Protokol, söz konusu Devlet bakımından, katılım belgesinin tevdi edildiği tarihte yürürlüğe girecektir.

Madde 39

Çekinceler

1. Bir Taraf Devlet, bu Protokol'ü onaylarken veya bu Protokol'e katılırken, bu Protokol'ün herhangi bir hükmüne yazılı olarak çekince koyabilir. Çekince, Protokol'ün amaç ve hedefleri ile bağdaşmaz nitelikte olmamalıdır.

2. Aksi öngörülmedikçe, bir çekince herhangi bir zamanda geri çekilebilir.

3. Bir çekincenin geri çekilmesi, Komisyon Başkanına yazılı olarak sunulmalıdır; Komisyon bu çekincenin geri çekildiğini diğer Taraf Devletlere bildirecektir.

Madde 40

Saklayan

Bu Protokol, Protokol'ün onaylı bir kopyasını her imzacı Devletin Hükûmetine iletmekle yükümlü olan Afrika Birliği Komisyonu Başkanına tevdi edilecektir.

Madde 41

Tescil

Bu Protokol'ün yürürlüğe girmesi üzerine Komisyon Başkanı, Birleşmiş Milletler Protokolü'nün 102. maddesine uygun olarak bu Protokol'ü Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri nezdinde tescil ettirecektir.

Madde 42

Çekilme

1. Bu Protokol'ün yürürlüğe girdiği tarihten itibaren üç yıl geçtikten sonra herhangi bir zamanda, bir Devlet Saklayan'a yazılı bildirimde bulunarak çekilebilir.

2. Çekilme, Saklayan tarafından bildirimin alınmasından bir yıl sonra veya bildirimde belirtilen daha geç bir tarihte yürürlüğe girer.

3. Çekilme, çekilen Taraf Devletin çekilmeden önceki yükümlülüklerini etkilemez.

Madde 43

Değişiklik ve Gözden Geçirme

1. Herhangi bir Taraf Devlet, bu Protokolün değiştirilmesi veya gözden geçirilmesi için öneri sunabilir. Bu tür öneriler Meclis tarafından kabul edilir.

2. Değişiklik veya gözden geçirme önerileri, Komisyon Başkanına sunulur ve Başkan, bu önerileri, kabul edilmesi için görüşülecek toplantıdan en az altı ay önce Meclise iletir.

3. Değişiklikler veya gözden geçirmeler, Meclis tarafından oy birliği ile veya oy birliği sağlanamadığı takdirde üçte iki çoğunluk ile kabul edilir.

4. Değişiklik veya gözden geçirme, bu Protokol'ün 26. maddesinde belirtilen usûllere göre yürürlüğe girer.

Madde 44

Esas Metinler

Bu Protokol, Arapça, İngilizce, Fransızca ve Portekizce dillerinde dört (4) adet özgün metin halinde düzenlenmiştir ve bu dört (4) metin eşit derecede esastır.

İŞBU KEYFİYETİ TASDİKEN, aşağıda imzası bulunan ve bu hususta usûlüne uygun olarak yetkilendirilmiş olanlar bu Protokol'ü imzalamışlardır.

29 OCAK 2018 TARİHİNDE ETİYOPYA'NIN ADDIS ABABA ŞEHRİNDE DÜZENLENEN MECLİSİN OTUZUNCU OLAĞAN OTURUMUNDA KABUL EDİLMİŞTİR.